

LITERÁRNA HISTÓRIA A AUTOROV ČI O AUTOROVI ZÍSKANÝ DOKUMENT

Viera Žemberová (Prešov)

Abstrakt:

Pozornosť sa venuje autorovmu dokumentu alebo o autorovi vypovedajúcim dokumente v žánrovom spektre od poznámky, zápisníka, denníka po spomienku. Literárna história považuje tieto žánre za sekundárne, ale mimoriadne cenné pri poznaní zázemia historickej doby, konkrétneho autora, nech už správu o sebe zachytil sám (František Švantner, František Hečko, Mária Jančová, Albert Marenčin, Il'ja Il'f), alebo o osobnosti, diele, rodinnom zázemí vypovedá ten, kto mal najbližšie k autorovi a považuje sa za spolutvorcu jeho diela v role pomocníka (Anna Grigorievna Dostojevská). Žánre neliterárneho pôvodu, ktoré sa predstavujú v príspevku, naznačujú, že ich možno akceptovať ako faktografické správy z tvorivej dielne, ďalej ako horizontálny pohľad na vzťah rodina, tvorba, spoločnosť a dostávajú sprostredkovaný prvok svedectva o niekom, alebo svedectva o sebe prostredníctvom umeleckého prostredia a jeho osobností, ktoré spoluvytvárali kultúrnu atmosféru v konkrétnom čase a spoločnosti. I v tejto súvislosti ostáva nezastupiteľný naračný spôsob, akým sa o reáliách vypovedá, čím sa zápisník a denník i spomienka dokážu priblížiť svojím štýlom a organizovaním výpovede k umeleckému artefaktu.

Kľúčové slová: poznámka, zápisník, denník, spomienka, výpoveď, autor, literárna história, žáner, kategória času, rozprávač

Literary History and the Author's Document or the Document about the Author

Abstract:

Attention is given to the author's document or the document telling about the author in the range of genres including a note, pocketbook, diary or a memory. Literary history considers these genres to be secondary, though extremely valuable when acquiring knowledge about a background of historical time, a specific author, whether a report was elaborated by the author himself/herself (František Švantner, František Hečko, Mária Jančová, Albert Marenčin, Il'ja Il'f), or the personality, work, family background were depicted by someone who was the closest to the author and was considered a co-creator of the author's work in the role of a co-assistant (Anna Grigorievna Dostoyevska). Genres of a non-literary origin, which are presented in the contribution, indicate that they may be accepted as factographic reports from a creative workshop as well as a horizontal view of the relationship family-literary work-society. They gain a mediated element of evidence of someone or an evidence of oneself through the artistic environment and its personalities

who co-created a cultural atmosphere at a particular time and society. Even in this context, a narrative method remains irreplaceable when depicting realia, thereby a pocketbook, diary and memory can get close to the artistic artifact through their styles and the narration organization.

Key words: note, pocketbook, diary, memory, author, literary history, genre, category of time, narrator

Literárny historik dokáže „otvárať“ autorskú osobnosť zvnútra, ak takú príležitosť vôbec má, a tú mu ako pozvanie do uplynulého času a jeho obsahov môže poskytnúť vedome alebo ako „doplňok“ subjekt, či jeho blízke (členovia rodiny, najbližší priateľ) i vzdialenejšie spoločenstvo (rovesníci, súčasníci, spolupracovníci a ďalší). Rovnako môžu do literárnohistorického štúdia konkrétneho javu (osobnosť, tvorba, program, estetické a filozofujúce zacielenie textov, vývinové obdobie a mnohé iné podnety) zasiahnuť aj náhodné a za rozličných okolností získané „poznámky“, „rozpomienky“ a iné ucelené dokumenty, torzá, fragmenty z materiálov dotvárajúcich biografiu a tvorbu umelca – literáta.

Navonok drobnosti, sekundárne doplnky, poznámky, detaily dokážu a môžu ostať v ďalšom spracovaní získaného materiálu iba margináliou upozorňujúcou na jestvujúci dokument, ale môže ísť aj o „ucelenejšie“ formy a zoskupenia uchovaných zápisov, medzi ne patria autorove mikropoznámky, textové náčrty, variácie textových schém, osobný denník, pracovný zápisník, spomínanie veľmi blízkej osoby na autora či vznik jeho textu, oživovanie si osobných a spoločenských zážitkov, ktoré sa viažu na spoločenský a historický kontext. Napokon práve ony, detaily v celkoch, nie raz podstatným spôsobom poznamenali a ovplyvnili literárny a kultúrny život jednotlivca, tvorivej generácie, umeleckej society a spoločnosti, ale aj literárnovedne koncentrovaný výskum za vymedzenú jednoduchosť.

Pravdepodobne to, s čím sa literárny historik dostane do kontaktu, bude „rukopisné“ torzo zachytené ako slovo, veta, menší celok, jeho významovú a kontextovú jedinečnosť vo všetkých napojeniach na okamih vzniku konkrétneho zápisu či záznamu dokáže v úplnosti a súvislostiach objasniť iba ten, kto ho zapísal, teda autor. A predsa sa usiluje literárny vedec preniknúť po vertikále do podstaty získaného dokumentu a súčasne ho zapojiť do vývinového celku autorovej tvorivej dielne. Veď keď si poznámka, zápisník, denník, spomienka, výpoveď uchovali vo svojich jednoduchosťiach podnety na oživenie ambícií z autorského pracovného či osobného záznamníka, potom možno aj z odstupu voči uplynulému času zaznamenať metódami literárnej histórie účinné prenikanie do podstaty a k pôvodnosti získaných informácií o umeleckých náčrtoch, variantoch literárnej situácie zakomponovaných do literárneho textu. A nech to bude rukopisný text alebo jeho knižné zverejnenie, ktoré sa autorovým alebo „cudzím“ pričinením z podnetu jeho blízkych spolupracovníkov dostávajú i týmto spôsobom do literárnovednej „praxe“ a do kultúrneho života verejnosti, stávajú sa

vzácnym impulzom a doplnkom na objasnenie hodnoty aj invencie v uchovaných náčrtoch. Teda záznamy (ne)literárnych súvislostí a nimi sprítomnené jednotlivosti sa pričinením literárneho vedca nielen zvýrazňujú, ale sú ním komentované, ale predovšetkým sa ich aktuálnosťou obnažuje „obrátená“ aj „odvrátená“ strana spoločensky aj kultúrne zvýraznenej osobnosti, a o to má literárna veda primárny záujem. Spresňuje sa v konkrétnych súvislostiach života, tvorby autora osobnosť vo vzťahu k umeniu a vlastnej literárnej tvorbe. Konkrétny autor vo verifikovateľnej spoločenskej dobe „dostáva“ telo, tvár, dušu „známeho“ alebo „poznávaného“ jednotlivca v historickom a kultúrnom čase, navyše v jasných vývinových súradniciach. A za tým „všetkým“ spravidla postáva anonymný alebo aj známy vykladač jeho „diela a tvorby“, ktorý sa zaslúžil o prvé slovníkové heslo alebo o mikroportrét, a ten sa opakuje, ba viac, traduje sa v odlišne náročne pripravovaných výkladoch dejín literatúry pre potreby vzdelávacej i kultúrnej praxe, no nie raz iba s minimálnymi aktualizáciami.

Integrálny denník

Poznámka, spomienka, výpoveď, ak sa zanesú do denníka, zápisníka (zakomponované do memoárového textu) sú žánre vo svojej podstate neliterárnej genologickej podstaty, a tak sa aj ich pôvodcovia k nim správajú. Švantnerov *Integrálny denník*¹ vznikol zo siedmich „zošitov“, ktoré sprevádza *Približný komentár*. Skutočnosť, že editor Pavol Števček opatril Švantnerove (1912 – 1950) denníky *Približným komentárom*, dáva im ďalší rozmer: „Dobre a vynikajúce je, že *Integrálny denník* vychádza. Zostane jeho *Nedokončenou... Denník* si Švantner koncipoval ako postupné odkrývanie a identifikovanie epických projektov, noviel i románov, predovšetkým však ústredného s názvom *Život bez konca... Ale mieri súčasne aj inde, von zo seba samého a z diela: pomenúva javy spoločenského, politického, národného života, aby čo najpresnejšie odhadoval, v akom priestore bude jeho dielo pôsobiť, do akých dimenzií ducha bude v kultúrnom živote vstúpiť.*“²

Do Švantnerových zápiskov, poslúžili mu na to ako učiteľovi dobové školské zošity, sa dostali cenné poznámky o umení (*Umenie nemá uniformu, O umení, Úpadkové umenie, O umeleckom diele*), o morálke (*Hnus*), emóciách (*Šťastie*), o duchovnom živote (*Vlnenie ducha, Na počiatku bolo Slovo..., O Lutherovi, Kresťanský supranaturalizmus, Trhlina v kresťanstve, O kresťanstve*), ale aj záznamy aktuálneho spoločenského a politologického významu (*Stalingrad, O vodcoch, Zmena myslenia, Komunizmus je druh fašizmu*).

¹ ŠVANTNER, F.: *Integrálny denník*. Editor Pavol Števček. Pezinok, Formát 2001.

² Pavol Števček v role editora. V publikácii ŠVANTNER, F.: *Integrálny denník*. Pezinok, Formát 2001, s. 180.

Integrálny denník je viac ako vhodne zvolené a významovo zaťažené pomenovanie pre sedem zošitov Františka Švantnera, pretože sa viažu na komorné jednotlivosti: jednou je osobnosť autora, druhou výrazná lokalita, kde vznikali a kde František Švantner žil. Ďalšou je to, že bol učiteľ v elementárnej vidieckej škole; obísť nemožno ani to, že žil svoj intenzívny filozofujúci vnútorný život (*Harmónia hmoty a ducha*), v ktorom porovnával a výsledky premýšľaní vnášal do náčrtov mnohých epických situácií v próze a do „etúd“ v zamýšľanej dramatickej tvorbe (*Láska Antónie, Láska riaditeľa Tuhu, Do kostola udrél hrom, Prorok, Povýšenci* a iné).

Očakávaná „tichosť“ aj „pokora“ a rozvážnosť známa z jeho „dovnútra“ dramaticky koncipovaných subjektov v próze má spojenca v Švantnerovej osobnej (autorskej) téze, podľa ktorej „*Spisovateľ má viac uvažovať, ako písať*“. Švantnerova konfesia umelca slova má výrazne mravný rozmer, rešpektuje estetiku výrazu a premýšľa o štatútoch umenia, umelca a o ich reflexii do spoločenskej skutočnosti. Jednoducho mu nechýba rozhladenosť a zamyslenosť, veď ako inak sa možno vyrovnáť s jeho postojmi: „*Iba vládá ľudí mravných, najvyšš spravodlivých mohla by uskutočniť na zemi šťastie ľudí*“ [...], „*Áno, spoločnosť má právo žiadať umenie určitého razenia – ale nemá povinnosť jej ho dať*“ [...], „*Tvrdiť, že umelec má tvoriť pri triezvom rozume, myslí sa, že umelecké dielo má byť iba výtvorom čistého rozumu, môže iba človek, ktorý nielenže nikdy žiadne umenie netvoril, ale ani ho správne nechápal*“ [...]. *No akékoľvek umelecké dielo môže zaiste vzniknúť iba za usmerneného spolupôsobenia rozumu a citu, pripúšťam intuíciou, ale nikdy nie iba rozumovosťou – veď prečo by potom človek pri skutočnom prežívaní umeleckého diela prežiaroval vnútorný plameň, ktorý sa na povrch pociťuje ako zamrazenie, prečo sa práve týmto neuvedomeným prežívaním náhle zmocňujeme plnosti diela, chápeme ho, a prečo umelec pri tvorivom zaničení nachádza s práve v tomto stave?*“³

Denníky 1938 – 1960

Na prvý pohľad ako keby išlo len o rozvinutie rodinnej skúsenosti, zápisom do „denníka“ si uchovať v pamäti to podstatné z ich vzájomného denného života. Uvažovanie dovoľuje naznačiť, že by malo ísť o komornú pamätnicu prístupnú všetkým členom rodiny, tí mali zapísať do nej osobné i spoločné všedné zážitky, ale i závažné udalosti zo súkromia i spoločnosti, no dá sa predpokladať v kultúrnych súvislostiach i to, že by to mohlo byť – hoci aj – nezámerne pokračovanie v rodovej tradícii našich predkov odvodnej zo zápisov do cirkevných kalendárov. Práve takto sa uvedú *Denníky 1938 – 1960*⁴ manželov *Márie Jančovej*

³ Citované zo Švantnerových téz a sentencií sústredených editorom do Integrálneho denníka.

⁴ HEČKO, F., JANČOVÁ, M.: *Denníky 1938 – 1960*. Bratislava, Marenčin PT 2011.

a Františka Hečka. V Slove na úvod k Denníkom 1938 – 1960⁵ sa objasňuje podnet na ich knižné zverejnenie takto: „*Od smrti mojich rodičov, spisovateľa Františka Hečka (1905 – 1960) a spisovateľky Márie Jančovej (1908 – 2003) uplynulo dosť dlhé obdobie na to, aby sa mohlo povedať, že pomaly odchádzajú do histórie (otec o niečo prv, mama neskôr). Ako plynul čas, tak aj v našej rodine sa striedali udalosti, životné zmeny, pracovné a rodinné povinnosti. Dvaja starší bratia mi už zomreli a ja ako tretie, najmladšie dieťa (1943) som už trojnásobnou starou mamou.*“⁶

V Slove na úvod [...] sa upozorňuje na rozhodnutia a vykonané editorské vstupy do denníkov z najrozličnejších príčin, ktoré majú „živé“ osobné, spoločenské, personálne podložie: „*Z rodinných dôvodov a s ohľadom na deti niektorých spomínaných osôb sme pri poslednej redakcii vynechali niektoré negatívne domáce názory na niektorých ľudí zo širšieho rodinného i priateľského okruhu mojich rodičov.*“⁷

Editorské zámery poskytli kultúrnej verejnosti pohľad do rodinného zázemia manželov Hečkovcov⁸, priniesli uchovanú rukopisnú poéziu Márie Jančovej⁹, Františka Hečka¹⁰. Spravidla sa stali ozvenou na výrazné emotívne alebo mravné rozochvenia v živote matky, manželky¹¹ a spisovateľa s aktívnym reflektovaním následkov osobného a dôsledkov spoločenského presadzovania sa rodiny a jej členov.

⁵ Slovo na úvod k Denníkom 1938–1960 pripravila dcéra Hečkovcov, Magdaléna Hajnošová, rodená Hečková (1943), s. 5 – 12.

⁶ Magdaléna Hajnošová, rodená Hečková Slovo na úvod k Denníkom 1938 – 1960. In: HEČKO, F., HEČKOVÁ, M.: C. d., 2011, s. 5.

⁷ Magdaléna Hajnošová, rodená Hečková: Slovo na úvod k Denníkom 1938 – 1960. In: HEČKO, F., HEČKOVÁ, M: C. d., 2011, s. 12.

⁸ Starostlivosť rodičov o svoje deti, zvlášť o Miška, jemu je venovaná prevažná väčšina emotívnych záznamov, kým žije v rodine a odkazy na sledovanie jeho zdravotných obtiaží až po jeho koniec.

⁹ Mária Jančová podľa „Denníkov“ zapisovala verše ako denný záznam, sú adresované niektorému členovi rodiny, pripomenieme za všetky Druhovi (z 27. 12. 1940), Veršík (15. 11. 1941), bez názvu, ale s doplnkom „Tento veršík patrí Miškovi“ (29. 6. 1943). Editori v poznámke pod čiarou dopĺňajú, kde a v akom čase sa jednotlivé verše dočkali printového zverejnenia v dobovej tlači.

¹⁰ Z všetky uvedieme odkaz na F. Hečkove dve štvorveršia Zúfanie z 10. 8. 1940, ktoré uviedol v denníkovom zápise vetou: „Či sa neoplatí napríklad uverejniť takýto verš.“ F. Hečkove verše majú odlišnú tonalitu od veršových zápisov Márie Jančovej, nasmerované sú do literárneho „priestoru“. Pozri HEČKO, F., HEČKOVÁ, M: C. d., s. 67.

¹¹ Podnetným materiálom na poznanie postojov Márie Jančovej voči kultúrnej praxi povojnových rokov, na reakcie vypovedajúce o literárnej tvorbe jej, ale predovšetkým Františka Hečka poskytujú archívne dokumenty uchované v Archíve literatúry a umenia v Matici slovenskej v Martine.

Denníky 1938 – 1960 sa stali korigovaným torzom zo života spisovateľskej rodiny, ale aj doplnkom získaným zo súkromného reflektovania kultúrneho a literárneho pôsobenia dvoch výrazných osobností¹² slovenskej kultúry v hektickom¹³ dvadsiatom storočí.

Čo nevošlo do dejín

Publikácia Alberta Marenčina *Čo nevošlo do dejín*¹⁴ má primárne dedikačné poslanie¹⁵ autora, ale aj *Doslov o nezabúdaní ako tajomnej práci pamäti*¹⁶, v ktorom sa zvyrazňujú v čase (pamäť) neuralgické body zo života a tvorby výnimočnej osobnosti slovenskej kultúry 20. storočia, tá sa žánrovo odvíja od esejistiky, autobiografického podložia textovej tvorby po genologicky otvorené výzvy literatúry a v tvorbe textov pre iné tvorivé médiá a vrcholí odkazom na „[...] ideálnu knihu, akýsi cakumprásk denník, intímny zápisník, postrehy, úvahy, opisy prežitých aj vymyslených príbehov, fotografie, kresby, obrazy, doklady, opisy, listy a popri vlastných aj výpisky z kníh iných autorov [...]“.¹⁷

Čo nevošlo do dejín možno prijať ako autorov dôvetok k plynúcemu času, ale aj ako exkurziu do zákutí tvorby, osobností, umení, čo v prípade Alberta Marenčina treba interpretovať predovšetkým ako intenzívne využitkový návrat, ako doplniť svoje záznamy o personálne spojenia uchované v jeho pamäti s *Dominikom Tatarcom, Karolom Baronom, Leopoldom Laholom, Elom Havetom, Egonom Bondym, Almou Münzovou, Ludvikom Švábom, Ivanom Mojikom* a ďalšími, v jeho umeleckom živote a tvorbe tak dôležitými tvorivými osobnosťami, ale neuhol vo svojich spomínaniach ani pred návratmi k činom, ktorými

¹² Magdaléna Hajnošová, rodená Hečková Slovo na úvod k *Denníkom 1938–1960*. In: HEČKO, F., HEČKOVÁ, M: C. d., 2011, s. 9: „Otec sa trápil aj pre kritiky, ktoré na jeho diela písali rôzni literárni kritici. Brali mu chuť do práce.“ Ráznejšie sa k literárnokritickému reflektovaniu Hečkovej tvorby postavila Mária Jančová v roku 1960, v roku úmrtia Františka Hečka.

¹³ Magdaléna Hajnošová, rodená Hečková Slovo na úvod k *Denníkom 1938–1960*. In: HEČKO, F., HEČKOVÁ, M: C. d., 2011, s. 9. F. Hečkovo vyrovnávanie sa s politickou skutočnosťou povojnových rokov zachytila takto: „Z pevného, z dnešného pohľadu naivného, prokomunistického postoja do smrti neustúpil. Spory so spisovateľmi i v tejto oblasti ho naplno zamestnávali a vyčerpávali.“ Postoje Márie Jančovej zhodnotila takto: „Mama bola v prokomunistických názoroch ešte radikálnejšia a snažila sa nás oboch, mňa a brata Ferka, priviesť na komunistickú vieru.“

¹⁴ MARENČIN, A.: *Čo nevošlo do dejín*. Bratislava, Marenčin PT 2012.

¹⁵ MARENČIN, A.: C. d., 2012, nečíslovaná strana: „Osobitné poďakovanie za prípravu a vydanie tejto knihy k mojej deväťdesiatke synom Martinovi a Albertovi a kolektívu vydavateľstva Marenčin PT.“

¹⁶ MOJŽIŠ, J.: *Doslov o nezabúdaní ako tajomnej práci pamäti*. In: MARENČIN, A.: C. d., 2012, s. 261 – 266.

¹⁷ Prevzaté z MOJŽIŠ, J.: C. d. 2012, s. 265.

exponuje význam autentizácie osobného a umeleckého života, zložitost' umenia, napätie všedných i výnimočných dejov, a to sa exponuje v úvodnej kapitole *Moje zlaté šesťdesiate*.

Albert Marenčin vystupuje i vypovedá s pokorou o tom, čo bolo a kto pri tom s ním bol, a i tak nezaprie v sebe renesančnú osobnosť v umení, pretlak prežitého v osobnom a umeleckom živote aj toho nemála, čo zostávalo zamlčovaného a viedlo ho to k spomienkam a návratom do času od mladosti až po zrelý vek, aby zachytil svoju pamäť rozličnými žánrami v publikáciách *Návraty na Muráň, Nikdy, Zo zápisníkov 1968 – 2008, Dezertéri ako ľudský faktor*.¹⁸

Pre literárnu históriu sa Albert Marenčin stal vzácnym a sofistikovaným pamätníkom osudov slovenského a československého surrealizmu (Vratislav Effenberger).

Ranej časti svojho literárneho života a jeho dôvetkom sa venuje v *Návratoch na Muráň* a v súbore *Zo zápisníkov 1968 – 2008* a naznačuje, popri inom, ako tento literárny pohyb znova aktualizoval kultúrny a literárny život na konci minulého storočia a sám ho rozvinul do osihotených, ale jestvujúcich kultúrnych podnetov. Mrančinove „rozprávania“ o tom, ako to bolo a čo z toho vzišlo, si osvojili aj v tejto „rozpomienkovej“ forme výraznú literárnu formu, spojili sa s estetickým a poznávacím zážitkom, a tak užitočnú nementorujúcu noetiku z rokov „v škole života“, ale väčšmi zo spomínaní na tých, ktorí vstupovali do školy „jeho“ občianskeho i tvorivého života. Marenčin realizoval zámer, s ktorým si ich pripomína a vydáva kultivované osobné, pritom ide o podložie faktografie o tak vzácné, predovšetkým autentické a potrebné svedectvo pre literárnu históriu.

Spomienky

Intenzita zážitku z pohybu po živote a umení tvorivej osobnosti, ako ju v čirej intímnej, rodinnej, kultúrnej a spoločenskej rovine zachytila *Anna Grigorievna Dostojevská* v publikácii *Spomienky* prináša výpoveď niekoho o niekom, ale neposkytuje podnet na rozhodnutie sa pri žánrovom vymedzení, skôr zaujme horizontálnym priblížením toho, čo sama prijímala, vložila a uchovala si zo štrnástich rokov spoločného života s Fiodorom Michajlovičom Dostojevským: „*Nikdy predtým som sa nezaoberala myšlienkou napísať svoje spomienky. Okrem toho som si uvedomia, že nemám nijaké literárne vlohy, a celý život som bola tak intenzívne zaujatá vydávaním diela svojho nezabudnuteľného muža, že mi ledva zvýšil čas na to, aby som sa postarala o iné záležitosti späť s jeho pamiatkou.*“¹⁹

¹⁸ MARENČIN, A.: (1922): „*Nikdy bol vydaný roku 1984 a Návraty na Muráň roku 1987*“. Zo zápisníkov 1968–2008. Levice, KK Bagala 2011. MARENČIN, A.: C. d., 2012, s. 266.

¹⁹ DOSTOJEVSKÁ, A. G.: *Spomienky*. Preložila Mária Hulmanová. Bratislava, Európa, Edícia Auris 2009. Predslov (k Spomienkam), s. 7.

Latentnú tému svojim spomienkam určila Anna Dostojevská, začína svojim stenografickým školením, prácou pre Dostojevského v tomto postavení, čím si zarába na svoje živobytie a osamostatnenie sa, sobášom, štrnástimi rokmi manželského života, zmienkami o deťoch, úmrtím Dostojevského. Pod touto časovou horizontálou vytvorila mikrobloky venované osobnosti Dostojevského. Pri akejkol'vek zmienke o ňom prejavuje mu nežnosť, pripomenie jeho sklon k viere a žiarlivosti, nepraktickosť a neschopnosť zbaviť sa príživníkov zo svojej širšej rodiny. Spolu s ňou, manželkou Dostojevského, možno sledovať okolnosti, ktoré vyvolávajú Dostojevského zničujúcu chorobu, jej skutočnosť prijíma Anna Dostojevská vyrovnané ako „jav“, ktorému sa možno brániť, ale nie pred ním uniknúť, preto si s nostalgiou pripomína udalosti zo spoločných ciest po zahraničí a s pokorou pomocníčky spisovateľa naznačuje odlišné rodinné, finančné, spoločenské situácie, ktoré vstupovali do Dostojevského práce na románoch a pre časopisy.

Spomienky manželky sa venujú rovnakým tónom, s nadhľadom, porozumením i odstupom okolnostiam, ktoré iniciovali v zovretí času Dostojevského tvorbu. Spisovateľ a neobchádzali konflikty, nedorozumenia, ale i oslavovanie, takmer po celý ich spoločný život hnacím motorom všetkého, čím žili, boli peniaze a dlžoby, ktoré sa ku skonu spisovateľa podarilo práve jej vyrovnáť a oslobodiť rodinu od tejto záťaže. V *Spomienkach* sa Anna Dostojevská opakovane vracia k románom *Idiot*, *Diablom posadnutí*, *Zločin a trest*, *Bratia Karamazovci*, pripomína Dostojevského kontakty s *Nekrasovom*, *Turgenevom* a jeho želanie zoznámiť sa s *Levom Tolstým*.

Dostojevského prozaická tvorba a články pre *Ruský vestník*, *Čas*, *Epochu* majú pre Annu Grigorievnu v *Spomienkach* podobu výzvy na dodržanie termínu, spájajú sa s doručovaním hárkov vydavateľovi. S uznaním zhodnocuje svoju obetavú manažérsku prácu okolo distribúcie spisovateľovej tvorby a získania finančných prostriedkov, aby sa aspoň na čas zmiernili problémy, ktoré ich prenasledovali po celý spoločný život.

Spomienky sú pokojným, obdivným a rozprávačským spôsobom príjemným a ústretovým pripomínaním si milovaného manžela, veľikána ruskej literatúry, zložitého človeka a nežne milujúceho otca. Anna Grigorievna ani raz nevzkročila svojim rozprávaním do genológie a teórie Dostojevského textu, dáva vedieť, že vždy dôverovala jeho príbehu a plasticosti postáv, vyhroteným konfliktom i mravným riešeniam, ktoré oddane zapisovala a o čom spolu hovorili. A predsa v *spomienkach* na rok 1877 zapísala toto: „Čím väčšími sa približoval koniec roka, tým častejšie sa Fiodor Michajlovič zamýšľal nad otázkou, či má v budúcom roku pokračovať vo vydávaní Denníka spisovateľa. So ziskom z tohto vydávania bol muž úplne spokojný; aký úprimný a dôverčivý vzťah mali k nemu čitateľa, odráža sa v listoch, ktoré mu písali, a v nespočetných návštevách neznámych ľudí, čo si veľmi vážil, ale potreba venovať sa vlastnej tvorbe prevážila a Fiodor

Michajlovič sa rozhodol prerušiť vydávanie Denníka spisovateľa na dva-tri roky a začať nový román. Na to, aké literárne zábery zaujímali a vzrušovali môjho muža, dá sa usudzovať z poznámkového notesa, do ktorého si 24. decembra roku 1877 zapísal: „Memento. – Na celý život.

1. *Napísať ruského Candida.*

2. *Napísať knihu o Ježišovi Kristovi.*

3. *Napísať svoje spomienky.*

4. *Napísať poému Spomienková modlitba na štyridsiaty deň po smrti.*

(Všetko to, okrem posledného románu a zamýšľaného Denníka, je minimálne desať rokov práce, a teraz mám päťdesiatšesť rokov).“²⁰

Spomienka Anny Dostojevskej sa mení na živú, bolestivú a nevyhnutnú prítomnosť rekonštrukciu v okamihoch odchádzania Dostojevského, keď Anne povie: „*Nie, ja viem, že musím dnes zomrieť. Zapál' sviecu, Aňa a daj mi Bibliu!*“²¹

Zápisníky Il'ju Il'fa

Po prvý raz v úplnosti zozbierané a vydané *Zápisníky Il'ju Il'fa* vznikli prepojením viacerých „zošitov“, pritom vznikali na rozdiel od *Švantnerovho Integrovaného zápisníka* na viacerých miestach Ameriky, Európy a ZSSR v rokoch 1927 – 1937 a po kontakte s mnohými ľuďmi rozličných národností, profesií a na odlišných spoločenských postoch. Napokon aj autor *Zápisníkov*, Il'ja Il'f, bol všelikým i všeličím, ale predovšetkým reportérom a cestovateľom, literátom a verejne činnou postavou dobovej sovietskej kultúry, ktorý poznal hodnotu času, pohotovosti a informácie.

Zápisníky sú cennými privátnymi politickými, spoločenskými a kultúrnymi dejinami svojej doby a jasne objektivizujúcou ambíciou zápisu autorovho videnia „vecí“. Aj Il'fove *Zápisníky* sa venujú náčrtom jeho budúcich próz, ale už pri ich vzniku zohráva významnú rolu skutočnosť, že ich chápe ako svoju pracovnú „pamäť“, svojho šepkára do tých dní, keď bude pokojne listovať v torzách svojich zápisov a vracat' sa k tým chvíľam, ktoré boli zaľudnené, plné dopravných prostriedkov, komických situácií, sklamaní, prekvapení a ľudí najrozličnejších spoločenských „hodnôt“ a „významov“.

Il'ja Il'f bol v súlade so základným predpokladom svojej profesie novinára človekom otvoreným, vzdelaným, s vycibrenými pozorovacími a vyhodnocujúcimi zručnosťami aj schopnosťami, prijímajúci a súčasne aj selektujúci, ako keby si uvedomoval, že je raz súčasťou a inokedy len pozorovateľom „veľkých“

²⁰ DOSTOJEVSKÁ, A. G.: C. d, s. 2012, s. 264.

²¹ DOSTOJEVSKÁ, A. G.: C. d., 2012, s. 318. V záverečnej časti *Spomienok* Dostojevská oživuje ich vzájomnú dôveru, úctu a možnosť prežiť spoločne roky „v šťastí, aké je ľudom dopriate na zemi prežiť“, s. nečíslovaná (v poradí 348).

farebných obrazov sveta, a tie sa pohybujú v zrýchlenom tempe. Navyše sa Il'f dostal do situácie novinára, ktorý musel reflektovať svet ako politické a spoločenské organizmy fungujúce na kontrastoch v očakávanej čierno-bielej polarite. Na jednej strane Amerika a na druhej strane život v Sovietskom zväze. V Amerike mal novinár a „sovietsky Rus“ Il'ja Il'f otvorené oči, v ktorých nebol záblesk naivného dieťaťa, ale ironický pohľad toho, kto už čosi vie o dosahu politiky do života prostého človeka a vie aj o jej zásahoch do komorného sveta talentovaných ľudí: „*Som unavený, ale musím dopísať túto stranu do konca. [...] Prvý raz som videl americkú cestu. Je vyložená betónovými platňami, rozdelenými diletáčnymi škárami. Autá sa po nej ženú hladko ako na kolotoči, cesta je taká pekná, že som sa pozeral len na ňu a nevnímal som nádhernú červenú jesennú krajinu.*“

Il'ja Il'f (1897 – 1937) spomína vo svojej domovine „*vyhasnutých ľudí*“, možno i preto na inom mieste „*utrúsi*“ gnómu: „*Peniaze sa mňajú a život asi tiež*“, aby s prirodzeným smútkom zainteresovaného si zapísal filozofujúce poznanie: „*Je to nepríjemné, ale je to tak. Veľká krajina nemá veľkú literatúru.*“ Takto vyjadrená frustrácia tvorivého človeka má viaceré „*vonkajšie*“ motívy. Napokon doslova mesiace cestoval po svete, pritom naostro musel vidieť, hovoriť, poznať, porovnávať a pamätať si, a to mu nemohlo dovoliť prepych profesijnej naivnosti, pretože nebol fanatik dobovej dogmy.

Il'fova občianska a umelecká skepsa v *Zápisníkoch* je podnecovaná „*živou*“ realitou 20. storočia na obidvoch stranách oceánu. Najskôr preto jeho zápisy z roku „*marec – máj 1936*“ začínajú poznámkou: „*Skladatelia píšu jeden na druhého udania na notovom papieri*“, aby v druhej poznámke tragikomicky zachytil najskôr svoj spontánny pocit: „*Veselí paralytici*“ a pointoval tento „*blok*“ pravdepodobne aj osobne nasmerovaným zápisom – výkrikom: „*Prestaň písať, už to všetkým lezie na nervy. Tu sa aj najlepší priatelia odvrátili.*“

Zápisník, denník, spomienka, rozhovor patria do alchýmie umeleckej tvorby spisovateľa. Zápisník, denník, spomienka, pamäť, spomienka sa menia z súkromných autorských pomôcok na autentické, a predsa spoločenskou „*dobou*“ limitované dokumenty ním zhotovené, ktoré pôsobia aj erozívne, dovnútra a menia sa na intímne i tvorivé záznamy o autorovi. Literárna história považuje tieto žánre za sekundárne, ale mimoriadne cenné pri poznaní zázemia a štruktúry historickej doby, konkrétneho autora, nech už „*správu*“ o sebe pripravil sám (František Švantner, František Hečko, Mária Jančová, Albert Marenčin, Il'ja Il'f), alebo o osobnosti, diele, rodinnom zázemí vypovedá ten, kto mal najbližšie k autorovi a považuje sa nie raz aj za spolutvorcu jeho diela čo aj len v role pomocníka (Anna Grigorievna Dostojevská).

Žánre neliterárneho pôvodu, ktoré sa predstavujú v príspevku, naznačujú, že ich možno akceptovať ako faktografické správy z tvorivej dielne, ďalej ako horizontálny pohľad na vzťah rodina, tvorba, spoločnosť a dostávajú sprostredkovaný prvok svedectva o niekom, alebo svedectva o sebe prostredníctvom umeleckého

prostredia a jeho osobností, ktoré spoluvytvárali kultúrnu atmosféru v konkrétnom čase a spoločnosti. I v tejto súvislosti ostáva nezastupiteľný naračný spôsob, akým sa o reáliách „tam a vtedy“ vypovedá, ako a čím sa zápisník a denník i spomienka dokážu priblížiť svojím štýlom a organizovaním výpovede k umeleckému artefaktu.

Literatúra:

DOSTOJEVSKÁ, A. G.: Spomienky. Preložila Mária Hulmanová. Edícia Auris. Bratislava, Epoque 2009.

HEČKO, F.; JANČOVÁ, M.: Denníky 1938–1960. Bratislava, Marenčin PT 2011.

ИЛФ, I.: Зăписнікы. Ed. Valerij Kupka. Preklad Ivana Kupková. Bratislava, Európa 2004.

MARENČIN, A.: Čo sa nevošlo do dejín. Bratislava, Marenčin PT 2012.

ŠVANTNER, F.: Integrovaný denník. Ed. Pavol Števeček. Pezinok, Formát 2001.